

RAQAMLI DUNYODA SHAXSIY MA'LUMOTLARNI HIMOYALASH MUAMMOLARI VA YECHIMLARI.

Yo'ldoshyeva E'zoza Ravshan qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti talabasi

Alimardanova Nigora Abdihakim qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15849005>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 28-iyun 2025 yil

Ma'qullandi: 30-iyun 2025 yil

Nashr qilindi: 9-iyul 2025 yil

KEY WORDS

shaxsiy ma'lumotlar, raqamli xavfsizlik, GDPR, fishing, axborot xavfsizligi, kiberxavf, raqamli savodxonlik.

ABSTRACT

Mazkur maqolada raqamli dunyoda shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish bilan bog'liq dolzarb muammolar, tahdid turlari va ularni bartaraf etish yo'llari tahlil qilingan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining qonunchilik bazasi, xorijiy mamlakatlar — xususan Yevropa Ittifoqining GDPR tizimi asosida xalqaro tajriba o'rganilgan. Maqolada texnologik va huquqiy yechimlar bilan birga raqamli savodxonlik va axborot xavfsizligi madaniyati shakllantirishning ahamiyati ham yoritilgan.

Kirish

XXI asrga kelib, inson hayotining deyarli barcha jabhalari raqamli shaklga o'ta boshladi. Bugungi kunda odamlar kundalik faoliyatida internet xizmatlaridan keng foydalanadi: ijtimoiy tarmoqlarda muloqot qiladi, elektron savdolarida ishtirok etadi, masofaviy ishlaydi, onlayn to'lovlar amalga oshiradi, davlat xizmatlarini elektron tarzda oladi. Bunday raqamli muhitda shaxsiy ma'lumotlar doimiy ravishda yig'iladi, saqlanadi va qayta ishlanadi. Aynan shu jarayonlar fonida shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish masalasi dolzarb muammolardan biriga aylangan.

Raqamli texnologiyalarning qulayligi bilan bir qatorda, ular orqali axborot xavfsizligining buzilishi, ma'lumotlarning noqonuniy tarqatilishi, kiberjinoyatlar va identifikatsiya o'g'riligi kabi xavf-xatarlar ham kuchaymoqda. Ko'plab holatlarda foydalanuvchilarning shaxsiy ma'lumotlari ruxsatsiz qo'lga o'tmoqda, bu esa nafaqat ularning shaxsiy hayotiga, balki moliyaviy va ijtimoiy xavfsizligiga ham tahdid soladi.

O'zbekiston Respublikasida ham shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlash bo'yicha huquqiy-me'yoriy baza yaratilib, maxsus organlar tomonidan monitoring va nazorat ishlari olib borilmoqda. Biroq texnologiyalar tez o'zgarayotgan bir paytda bu boradagi himoya choralari doimiy ravishda takomillashtirib borish, fuqarolarning raqamli savodxonligini oshirish, xavfsiz onlayn muhitni shakllantirish zarur bo'lib qolmoqda.

Raqamli texnologiyalar rivoji bilan birga shaxsiy ma'lumotlarning to'planishi, uzatilishi va saqlanishi bo'yicha yangi imkoniyatlar yuzaga kelmoqda. Biroq bu imkoniyatlar ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlash borasida qator murakkab muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Raqamli muhitda har bir foydalanuvchi o'zining ism-sharifi, tug'ilgan sanasi, manzili, moliyaviy ma'lumotlari, biometrik ma'lumotlari yoki hatto geolokatsiyasigacha bo'lgan shaxsiy axborotini turli xizmatlarga ishonib topshiradi. Bu ma'lumotlar noto'g'ri qo'llarga tushganda, kiberjinoyatlarning asosiy nishoniga aylanadi.

Eng keng tarqalgan tahdidlar qatoriga fishing (soxta sahifalar orqali ma'lumotni o'g'irlash), identifikatsiya o'g'riligi (shaxs nomidan noqonuniy faoliyat olib borish), ma'lumotlar bazasiga noqonuniy kirish, zararli dasturlar orqali ma'lumotni bloklash (ransomware), va ijtimoiy

muhandislik (foydalanuvchini chalg'itish orqali axborot olish) kiradi. Ayniqsa, yirik korxonalar, davlat idoralari va ta'lim muassasalarining ma'lumotlar bazalariga uyushtirilgan kiberhujumlar millionlab foydalanuvchilarning shaxsiy axborotlarini xavf ostida qoldirgan holatlar ko'p uchramoqda.

O'zbekiston Respublikasida "Shaxsiy ma'lumotlar to'g'risida"gi Qonun qabul qilingan bo'lib, u ma'lumotlarni yig'ish, saqlash, qayta ishlash va uzatishda aniq tartiblarni belgilaydi. Shu bilan birga, 2022-yildan boshlab davlat resurslarida foydalanuvchilarning shaxsiy ma'lumotlarini faqat ularning roziligi asosida qayta ishlash talabi joriy qilindi. Biroq qonuniy asoslarning mavjudligi yetarli emas — eng muhim jihatlardan biri bu foydalanuvchilarning o'z shaxsiy xavfsizligiga bo'lgan e'tiborini oshirishdir.

Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishda texnologik yechimlar katta ahamiyatga ega. Ikki faktorli autentifikatsiya (2FA), ma'lumotlarni shifrlash (encryption), xavfsiz parol tizimlari, xavfsizlik devorlari (firewall) va muntazam xavf nuxsalarini yaratish kabi choralar internet xavfsizligini mustahkamlashda yordam beradi. Bundan tashqari, foydalanuvchilarning raqamli savodxonligini oshirish — ya'ni soxta havolalarni aniqlash, shubhali xatti-harakatlardan ogoh bo'lish, parol boshqaruvchilaridan foydalanish kabi ko'nikmalarni rivojlantirish ham muhimdir.

Xorijiy davlatlar tajribasiga nazar tashlasak, Evropa Ittifoqida amal qiluvchi GDPR (General Data Protection Regulation) me'yorlari shaxsiy ma'lumotlarni himoyalashda jahon andozasi hisoblanadi. Bu qonunchilik foydalanuvchiga o'z ma'lumotlari ustidan to'liq nazorat huquqini beradi: uni kim va qachon ishlatayotgani haqida xabardor bo'lishi, uni o'chirish yoki yangilashni talab qilishi mumkin. Shunga o'xshash modelni milliy qonunchilikda qo'llash mamlakatda axborot xavfsizligini yangi bosqichga olib chiqadi.

Shuningdek, yirik internet kompaniyalari ham foydalanuvchi ma'lumotlarini himoyalash bo'yicha yangiliklar joriy etmoqda. Masalan, WhatsApp yoki Telegram kabi messenjerlarda end-to-end (oxiridan oxirigacha) shifrlash texnologiyasi yordamida uchinchi tomon aralashuvi oldi olinmoqda. Biroq hatto eng zamonaviy texnologiyalar ham foydalanuvchi beparvoligi sababli samarasiz bo'lishi mumkin.

Shu sababli, raqamli muhitda shaxsiy ma'lumotlarni himoyalash faqat texnik vositalar bilan emas, balki foydalanuvchilarning ongli va ehtiyotkor munosabati orqali ta'minlanadi. Bu esa keng jamoatchilikni xabardor qilish, ta'lim dasturlarini yaratish va axborot xavfsizligi madaniyatini shakllantirishni talab etadi.

Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish borasida ilg'or xorijiy tajribalardan biri bu Evropa Ittifoqining GDPR (General Data Protection Regulation) — Umumiy ma'lumotlarni himoya qilish reglamenti hisoblanadi. 2018-yil 25-maydan boshlab kuchga kirgan ushbu reglament butun Yevroittifoq hududida amal qiladi va fuqarolarning shaxsiy ma'lumotlari ustidan nazorat huquqini mustahkamlab beradi.

GDPR ga ko'ra, har bir foydalanuvchi:

- o'z shaxsiy ma'lumotlarining qanday maqsadda yig'ilayotganini va kimlar tomonidan qayta ishlanayotganini bilish huquqiga ega;
- istalgan vaqtda o'z ma'lumotlarini o'chirish ("right to be forgotten"), to'g'rilash yoki cheklashni talab qilish huquqiga ega;
- agar uning ma'lumotlari noqonuniy ishlatilgan bo'lsa, da'vo arizasi bilan murojaat qilish huquqiga ega.

Bundan tashqari, GDPR kompaniyalar va tashkilotlardan:

- foydalanuvchidan aniq rozilik olishni;
- ma'lumotlar sizib chiqishi holatlarida 72 soat ichida vakolatli organlarga xabar berishni;
- ma'lumotlarni shifrlash, axborot xavfsizligi choralarini joriy etishni talab qiladi.

Mazkur reglamentning ahamiyatli jihati shundaki, u nafaqat Yevroittifoqdagi kompaniyalar, balki Yevropa fuqarolarining ma'lumotlarini qayta ishlayotgan barcha xorijiy tashkilotlarga ham tatbiq etiladi. Shu bois, u global miqyosda shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha xalqaro standart sifatida qaralmoqda.

O'zbekiston qonunchiligi ham ana shu xalqaro tajribalar asosida takomillashtirilmoqda. Kelgusida mamlakatimizda GDPR'ga o'xshash yondashuvlar joriy qilinishi fuqarolarning raqamli xavfsizligini ta'minlashda muhim qadam bo'lishi mumkin.

Xulosa

Bugungi raqamli asrda shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish muammosi nafaqat texnik, balki huquqiy, ijtimoiy va madaniy yondashuvni talab qiladigan murakkab masalaga aylangan. Har bir inson kundalik hayotida doimiy ravishda o'ziga oid axborotni raqamli muhitda qoldirib borar ekan, bu ma'lumotlarning xavfsizligi bevosita ularning farovonligi va huquqlarini ta'minlash bilan bog'liqdir.

Maqolada tahlil qilinganidek, shaxsiy ma'lumotlarni noqonuniy yig'ish, ularni ruxsatsiz tarqatish, fishing va identifikatsiya o'g'riligi kabi tahdidlar bugungi kunda dolzarb muammolardan hisoblanadi. Ularni bartaraf etish uchun bir tomondan — davlat darajasida kuchli qonunchilik bazasi va texnologik infratuzilma zarur bo'lsa, boshqa tomondan — foydalanuvchilarning raqamli savodxonligi, xavfsizlik madaniyatini shakllantirish, shaxsiy javobgarlik hissini oshirish muhimdir.

Shu bilan birga, xorijiy tajribalardan — xususan, Yevropa Ittifoqining GDPR tizimidan o'rnak olish, mahalliy qonunchilikni zamon talablariga moslashtirish, davlat va xususiy sektor o'rtasida ma'lumotlar bilan ishlashda aniq mezonlarni belgilash lozim.

Umuman olganda, raqamli dunyoda shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish — bu uzluksiz rivojlanib boruvchi jarayon bo'lib, unda texnologiyalar, qonunlar va inson omili o'zaro uyg'unlikda ishlashi zarur. Faqat shu yo'l bilangina axborot xavfsizligi, shaxs daxlsizligi va raqamli ishonch kafolatlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining "Shaxsiy ma'lumotlar to'g'risida"gi Qonuni. – 2019-yil 2-iyul.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi. "Shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligi bo'yicha tavsiyalar". – Toshkent, 2022.
3. GDPR – General Data Protection Regulation. <https://gdpr.eu>
4. Cybersecurity Ventures. "Cybercrime Report 2023". – <https://cybersecurityventures.com>
5. World Economic Forum. (2022). Global Cybersecurity Outlook 2022. Geneva, Switzerland.
6. Zayniddinov B., Karimov S. Axborot xavfsizligi va himoyalash tizimlari. – Toshkent: Innovatsiya, 2021. – 186 b.
7. Rustamova M. "Raqamli jamiyatda shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishning huquqiy asoslari". // "Huquq va taraqqiyot" jurnali. – 2023, №3. – B. 42–46.
8. Azizova D. "Kiberxavfsizlik madaniyati: yoshlar va internetdagi shaxsiy axborot muhofazasi". // "O'zbekiston fanlari akademiyasi axborotnomasi". – 2022, №2. – B. 67–71.